

Według Konwencji o różnorodności biologicznej ogłoszonej podczas Szczytu Ziemi ONZ w Rio de Janeiro w 1992 r. różnorodność biologiczna (ang. biodiversity) jest to „różnicowanie wszystkich żywych organizmów występujących na Ziemi w ekosystemach lądowych, morskich i słodkowodnych oraz w zespołach ekologicznych, których są częścią; dotyczy to różnorodności w obrębie gatunku, pomiędzy gatunkami oraz różnorodności ekosystemów”. Podobnie określił to prof. Edward O. Wilson z Uniwersytetu Harvarda, definiując różnorodność biologiczną jako „różnicowanie organizmów, rozpatrywane na wszystkich poziomach organizacji przyrody, od odmian genetycznych w obrębie gatunku, poprzez rodzaje, rodziny i jeszcze większe jednostki systematyczne, a także różnorodność ekosystemów – zarówno zespołów organizmów żyjących w określonych siedliskach, jak i samych warunków fizycznych, w których żyją.” Z powyższych definicji wynika, że różnorodność biologiczna jest pojęciem niezwykle szerokim, odnoszącym się do wszystkich form i przejawów życia na naszej planecie. Najczęściej rozumiana jest jako bogactwo gatunkowe, ale termin ten rozpatrywany jest także na poziomie genetycznym, jako różnicowanie puli genowej gatunków, prowadzącej do wytworzenia podgatunków, ras i odmian oraz krajobrazowym, jako różnicowanie ekosystemów i ich składników, czyli zespołów organizmów. Ratyfikowana przez Polskę Konwencja o różnorodności biologicznej nakłada na wszystkich sygnatariuszy obowiązek zachowania pełnej różnorodności form życia w biosferze poprzez ich ochronę i rozsądne, oszczędne użytkowanie. W wymiarze krajowym konwencja zobowiązuje państwa do zachowania różnorodności biologicznej na terenie własnego kraju i do nieszkodzenia jej poza granicami. Konwencja wprowadza nowe podejście do wcześniejszej filozofii i praktyki ochrony przyrody. Zasadnicze zmiany dotyczą m.in.: konieczności ochrony różnorodności biologicznej na 3 poziomach (gatunkowym, genetycznym i krajobrazowym) i to nie tylko na obszarach chronionych, ale także poza nimi, na terenach użytkowanych gospodarczo. Konwencja nakazuje objąć ochroną nie tylko gatunki dziko żyjące, ale także całą różnorodność ras i gatunków zwierząt i roślin udomowionych.

Obszar naszego kraju charakteryzuje się wysokim stopniem różnorodności biologicznej na wszystkich poziomach organizacji przyrody. Dowodzi tego m.in. duża liczba i powierzchnia wyznaczonych obszarów ochrony ptaków oraz obszarów ochrony siedlisk w sieci Natura 2000. W Polsce zarejestrowano ok. 60 000 gatunków roślin, zwierząt, grzybów i mikroorganizmów. Dla wielu gatunków i siedlisk Polska jest istotną ostoją w skali całej Europy. Szczególnie na tym tle prezentują się polskie lasy, które zajmując ok. 29% powierzchni kraju, stanowią miejsce bytowania dla ok. 60-70% wszystkich dotychczas poznanych organizmów dziko żyjących. Wynika z tego, że stan

zachowania polskich lasów ma bardzo ważny wpływ na poziom różnorodności biologicznej. A więc, realizowany model gospodarki leśnej musi uwzględniać racjonalne użytkowanie zasobów przyrody, a zarazem konieczność przynajmniej częściowej ich ochrony. Na mocy przyjętych przez Radę Ministrów dokumentów „Polityka Ekologiczna Państwa” z 1990 r. i „Polityka Leśna Państwa” z 1997 r. oraz znowelizowanej ustawy o lasach, Lasy Państwowe realizują model trwale zrównoważonej gospodarki leśnej. Podstawę obecnego modelu leśnictwa stanowią kryteria, wypracowane przez rezolucję helsińską ministrów leśnictwa z 1993 r.:

- stałe powiększanie zasobów leśnych i ich udziału w globalnym obiegu węgla,
- zachowanie zdrowotności i żywotności ekosystemów leśnych,
- utrzymanie rozwoju produkcyjnych funkcji lasu,
- zachowanie, odnawianie i wzmacnianie biologicznej różnorodności w ekosystemach leśnych,
- zachowanie i wzmacnianie ochronnych funkcji lasu oraz ochrony zasobów glebowych i wodnych w lasach,
- utrzymanie i wzmacnianie funkcji społeczno-ekonomicznych lasu.

Leśnictwo wielofunkcyjne, uwzględniające obok pozyskania surowca drzewnego także aspekty ekologiczne i ochronne ekosystemów leśnych, pociąga za sobą wysokie koszty, odczuwalne zwłaszcza w dłuższym okresie czasu. Możliwości i zakres realizacji wszystkich funkcji lasu, w tym skierowanych na ochronę różnorodności biologicznej, są silnie modyfikowane przez warunki zewnętrzne, m.in. uwarunkowania prawne, ekonomiczne, gospodarcze, a także oczekiwania społeczne. Warunki te ulegają szybkim przemianom, szczególnie od czasu akcesji Polski do Unii Europejskiej. Jedną z konsekwencji członkostwa Polski we Wspólnocie było przyjęcie rozwiązań prawnych w zakresie ochrony przyrody. Po 6 latach funkcjonowania Polski w UE mamy bliską ukończenia krajową sieć Natura 2000, którą tworzą: 141 obszarów specjalnej ochrony ptaków o powierzchni 5 511 885,8 ha oraz 364 obszary specjalnej ochrony siedlisk o powierzchni 2 891 231,53 ha. Sieć Natura 2000 łącznie pokrywa 8,1% powierzchni lądowej kraju, co stanowi zarazem prawie 40% powierzchni zarządzanej przez PGL Lasy Państwowe. Zapisy Dyrektywy Siedliskowej oraz Dyrektywy Ptasiej obligują państwa członkowskie UE do podejmowania stosownych działań w celu zachowania właściwego stanu ochrony w stosunku do siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt wymienianych w załącznikach, oraz monitorowania ich stanu. Ochrona różnorodności biologicznej, przeprowadzenie inwentaryzacji stanu zasobów przyrody i konieczność monitorowania stanu siedlisk i populacji gatunków, nie tylko na obszarach Natura 2000, pociąga za sobą koszty. W latach 2006-2007 Lasy Państwowe przeprowadziły inwentaryzację siedlisk przyrodniczych oraz stanowisk gatunków roślin i zwierząt wymagających ochrony na mocy Dyrektywy Siedliskowej,

której koszt, sfinansowany z Funduszu Leśnego, wyniósł 22 mln PLN. Kolejne nakłady związane są z obowiązkiem sporządzania strategicznych ocen oddziaływania na środowisko dla planów urządzenia lasu nadleśnictw na obszarach Natura 2000. Wzrost nakładów finansowych w Lasach Państwowych dotyczy więc z jednej strony bezpośredniej ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk, z drugiej zaś rosnących kosztów działalności gospodarczej związanych z koniecznością wprowadzenia ograniczeń i modyfikacji dotychczasowego modelu gospodarki leśnej.

Inną, niejako równoległą konsekwencją akcesji Polski do Unii Europejskiej jest dostęp do funduszy unijnych, m.in. przeznaczonych na ochronę różnorodności biologicznej. Główne źródła finansowania tworzą: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR), Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Instrument Finansowy na rzecz Środowiska Life + oraz Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Niezależnie od środków unijnych, na ochronę różnorodności biologicznej w Polsce wykorzystywane były do niedawna środki EkoFunduszu, a ciągle dostępne są środki Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz funduszy wojewódzkich. Instytucje i organizacje działające na rzecz ochrony różnorodności biologicznej mogą także korzystać ze wsparcia Islandii, Lichtensteinu i Norwegii przez dofinansowanie ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego i Szwajcarskiego Mechanizmów Finansowych.

Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej Leśnego Zakładu Doświadczalnego SGGW w Rogowie corocznie organizuje ogólnopolskie konferencje z cyklu „Aktywne Metody Ochrony Przyrody w Zrównoważonym Leśnictwie”. Konferencje te stwarzają okazję do prezentacji i wymiany informacji dotyczących najnowszych osiągnięć nauki, techniki i praktyki z dziedziny szeroko rozumianych leśnictwa oraz ochrony przyrody. Temat tegorocznego, szóstego już z kolei spotkania, brzmiał: „Unia Europejska dla zachowania różnorodności biologicznej polskich lasów”, nawiązując do ogłoszonego przez ONZ roku 2010 Rokiem Różnorodności Biologicznej. Podczas konferencji, w której tradycyjnie licznie biorą udział leśnicy, naukowcy i przedstawiciele administracji ochrony przyrody oraz organizacji pozarządowych z całego kraju, wygłoszono szereg referatów. Tematyka wystąpień, a zarazem zawartych w niniejszym wydawnictwie artykułów, poświęcona była zarówno doświadczeniom z wykorzystania funduszy (nie tylko unijnych) w konkretnych działaniach ochronnych, jak również prezentacji szczegółowych badań mających wpływ na ochronę różnorodności biologicznej w Polsce, a także analizie aktualnych wyzwań i problemów w tej dziedzinie. Niniejszy tom „Studiów..” zawiera informacje o dwóch najważniejszych obecnie unijnych funduszach finansujących ochronę przyrody w Polsce: Life+ oraz V Osi Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko. Kilka wystąpień poświęcono przedyskutowaniu możliwości i problemów, z jakimi spotykają się pracownicy nadleśnictw aplikując o fundusze unijne, a jednocześnie realnym możliwościom wy-

korzystania tych funduszy. Szereg prezentacji opisuje szczegółowo programy ochrony konkretnych gatunków finansowane z funduszy pomocowych, m.in. żubra, podkowca małego, puchacza, sokoła wędrownego, orlika krzykliwego, cisa pospolitego. Obiecujące efekty połączenia w projekcie idei edukacji leśników i inwentaryzacji sów leśnych prezentuje finansowany przez POIŚ projekt „Bubobory w Lasach Państwowych”. W wydawnictwie znaleźć można również informację o wykorzystaniu przez leśników w latach 1991-1995 środków funduszu powierniczego Banku Światowego GEF na realizację projektu pt. „Ochrona leśnej różnorodności biologicznej w Polsce” dotyczącego ochrony zagrożonych ekosystemów leśnych w Puszczy Białowieskiej i w Sudetach, który był pierwszą w Europie i pierwszą w historii Funduszu GEF pomocą bezzwrotną. Warto zwrócić uwagę na fakt, że autorami artykułów są pracownicy nadleśnictw, instytucji naukowych, organizacji pozarządowych oraz parków narodowych i regionalnych dyrekcji ochrony środowiska. Wszyscy prezentują tu swoje doświadczenia, z których warto skorzystać przy przygotowaniu kolejnych aplikacji o środki na ochronę leśnej różnorodności biologicznej.

Trudno jednoznacznie odpowiedzieć w jakim stopniu skorzystały dotąd z środków unijnych jednostki organizacyjne Lasów Państwowych, ze względu na rozrzucenie środków w różnych instytucjach wdrażających, programach, działaniach itp. Na pierwsze miejsce w pozyskiwaniu funduszy unijnych, o które trzeba konkurować, wysuwają się parki narodowe i organizacje pozarządowe. Również jeśli chodzi o pozyskiwanie pieniędzy na zadania związane z zachowaniem różnorodności biologicznej tylko niewielka grupa nadleśnictw wykazała się do tej pory operatywnością, koncentrując się głównie na działaniach związanych z zapobieganiem klęskom żywiołowym i budowie dróg przeciwpożarowych.

Choć sytuacja ta stopniowo się poprawia, beneficjentów odstrasza: nadmierne biurokracja, konieczność przygotowywania obszernej dokumentacji projektowej, skomplikowane procedury przetargowe i zmieniające się w trakcie przepisy i wytyczne. Nie bez znaczenia jest także postawa i aktywność samych nadleśniczych, świadomość wśród leśników możliwości finansowych tkwiących w unijnej perspektywie 2007-2013, otwartość na pomysły i tworzenie innowacyjnych projektów czy w końcu motywowanie i wynagradzanie osób zaangażowanych w przygotowanie wniosków, realizację i rozliczanie dotacji.

Mamy nadzieję, że mimo różnych trudności, przedstawione w niniejszym zeszycie pozytywne przykłady zachęcą do liczniejszego sięgania po środki unijne, w tym na realizację działań służących zachowaniu różnorodności biologicznej polskich lasów.

Dorota Zawadzka, Dariusz Anderwald